

mű, különösen a 18–19. században; a polgári elemek hiányát a paraszti szabadság ellensúlyozta. Erről Veres Péter — politikai szempontok motiválta vélekedése: „... a történelem folyamán a mindig lázadó alföldi parasztság saját formákat teremtett, amaz pedig — ti. a dunántúli — szolgátságban teljesen alkalmazkodni kényszerült.” (Veres Péter: Az Alföld parasztsága. — Budapest, 1936).

16. In: Előadások a Történettudományi Intézetben, Budapest, 1986., 19. old.
17. A. N. J. den Hollander szerint a frontier fogalmát „Pusztá vagy ritkán betelepült terület leírására használták, egy érett kultúra peremén vagy még távolabb tőle... Nem csupán egyfajta helynek a képét... idézi fel, hanem egyfajta embereket is (akik ott laknak) ... sőt magát a folyamatot is, ami által ezek új és sajátos társadalmi struktúrákat fejlesztettek ki.” den Hollander: A magyar Alföld és Turner „frontier” hipotézise. — Ethnographia, 1975. 86. évf. pp. 313–323.
18. Hanák P. i. m., 20. old.
19. A rendkívül szűklátókörű hivatalos tudománypolitika fokozódó szűkkeblősége idején persze a vádpontunk támadható, hisz a „külső megbízások” nélkül a kutatóhelyek pusztá léte, működése válik kérdésessé.
20. Négy kiadás az Akadémiai Kiadónál 1975 óta.
21. Egyes egyetemeken már pl. *Goethe*-szakos képzés is folyik; jó, nem jó, ne vitassuk, de tény.

CSATÁRI BÁLINT:

RÉSZJELENTÉS A FÖLDRAJZRÓL

(Hozzászólás Beluszky Pál magánjelentéséhez)

Beluszky Pál írása felkavart. Abban a másfél évtizedben váltam ugyanis különböző helyeken a földrajz művelőjévé, amelyről a magánjelentése szól. Részjelentésemben az általa elemzett nagy kérdésköröknek csak kisebb területeiről kívánok írni, azzal a reménnyel, hogy a rész és egész viszonya teljesebbé válik, s talán az olvasót — éppen a Beluszky Pál által a szakmánkba bevezetett — további ok-következmény kapcsolatok megfogalmazására serkenti.

Ok-e, vagy következmény, hogy véleményem szerint nemcsak a földrajztudomány, hanem a földrajzoktatás is presztízs-vesztett helyzetben van. Az elmúlt két évtized tanügyi reformjainak áradatában elveszett a lakóhelyismeret, tesztekkel és vaktérképekkel gépiesedett el az általános iskolai földrajzoktatás, csökkent a gimnáziumok órakerete, a szakközépiskolák egy részéből, a szakmunkásképzőkből teljesen száműzték a tárgyat, s hovatovább a geográfia ma minimális részét képezi az általános műveltségnek.

Olvashatunk a cikkben gazdaságföldrajz = telefonkönyv problémáról is. Persze, hiszen általában is vitatott kérdés ma az oktatásban a memoriter szerepe. Tisztelete megszűnt. A célként megjelölt „nagy összefüggések, folyamatok” megláttatása azonban az előbbi nélkül aligha lehetséges maradandó módon. Pedig a geográfia kétségtelenül fontos része nemzeti önismeretünknek, sőt nemzetközi helyzetünk reális megítélésének is. De valóban nem vehetők a kezünkbe olyan geográfus művek, olvasmányos írá-

sok, valódi tájrajzok, amelyek „a rész és egész viszonya” alapján adnák össze hazánk modern földrajzi szintézisét.

Tudományágunk idillikusan szerény mérete tehát – megítélésem szerint – sajnos „kiegészül” az oktatásban, a műveltségben kimutatható visszaszorulásával, a haza földrajzi megismerésének tragikusan szerény lehetőségeivel. Tudományágunk chrologikus vizsgálatait tere a táj, a maga komplexitásában. Kettőssége, természeti és társadalomtudományi jellege adja azt a specifikumát, ami lehetővé teszi (tenné), hogy a természet és társadalom közötti folyamatokat feltárja, középpontjába helyezve az embert, amelyik mindkettőhöz egyaránt tartozik.

Hosszú évtizedekig volt persze burzsoá tudomány az emberföldrajz, a településföldrajz, sok tehetséges geográfus hagyott fel művelésével. Ok-e, vagy következmény tehát, hogy ma hiányzik az a bizonyos szintézis. Gyönyörűen mondta Bulla Béla: „olyan tájneveinknek, mint Sárköz, Zselic, Sárrét ... népességünk tudatában mélyen gyökerező földrajzi tartalmuk van”. Ez a földrajzi tartalom tehát, amivel szolgálnunk kellene. Így a tudományunk kettősségét nem választanám el olyan élesen, mint Beluszky teszi. Distinkciót kellene tennünk e szemlélet, mint geográfus alapszemlélet, mint szintézis cél, a földrajz, mint tárgy és a konkrétan elkülönülő, s jelenleg művelt diszciplínák, ágazati földrajzi irányok között. Ez utóbbiak sokszínűsége, szétválása szükségszerű, s az előbbieket egységével legalább azonos fontosságú.

A geográfus szemlélet egysége teremtheti meg csak a lehetőséget a tudomány jelenleg elkeseredve várt újjászületéséhez, csak ilyen alapon készülhetnének el azok a várt művek, amelyek visszaszerezhetnék beszűkült szakmánk megtépzott tudományos presztízsét.

Szerintem, mint erre az utóbbi időben rendezett úgynevezett interdiszciplináris konferenciák rámutatnak, ez a megoldás a társadalomtudományokkal kiépítendő viszonyokat illetően is.

A társadalomföldrajz, vagyis az emberföldrajz eredményei, szintézistörekvései csak akkor lehetnek érdekesek számunkra, ha a gazdasági társadalmi folyamatok térbeli aspektusairól közös elvek alapján kaphatnak képet. Integrálnunk kell eredményeinket, nem más elv alapján, mint Reclus tette, miszerint a földrajz térbeli történelem, a történelem pedig időbeli földrajz.

De fokozatosan gyarapodó „udvari tanácsi” feladattömegünk mellett nagyon kevés idő marad a demográfia, a néprajz, a regionális közgazdaságtan, a szociológia, a nem telefonkönyvszerű ágazati földrajzi irányok következetes, egységes, geográfus tér-idő szintézisére. Csak irigykedve olvastam a minap, hogy az angol emberföldrajz mennyire nyitott más társtudományok felé, s a többi társadalomtudomány mennyire igényli egyedi földrajzi gondolatait saját vizsgálataihoz.

A vidéki kutatóhelyünkön megforduló nemcsak geográfus külföldi vendégekkel való találkozásaim során tapasztalom, hogy amikor nekik mindenféle publikációk avagy zárójelentés-készítő kényszer nélkül magyarázhatók a tájról, ahol élek s dolgozom – mennyire vevők rá. A Tokióból, Novoszibirszkából, Utrechtből vagy Fresnoból érkezettek nem az ökonómia, a történelem, a demográfia, az agrárgazdaságtan, az urbanisztika eredményeire voltak kíváncsiak, hanem a dolog lényegéből adódóan a meglátogatott táj komplex földrajzi értékelésére. A külföldi kapcsolatoknak tehát ilyenképpen van nyoma, de csak így, s nem úgy, ahogy azt Beluszky írásában joggal várja.

Véleményem szerint le kellene tenni az asztalra olyan lélegzetű, szemléletű műveket, mint amilyeneket az akadémikusok számával mérve legnagyobb társtudományunk, a történelem letett, s akkor itthon, s külföldön is változna a geográfiánk megítélése. Ez lehetne a válasz a cikkben igen részletesen bemutatott Alföld-problematikára is, s csak ez! Ez jelentene megoldást az „udvari tanácsosi” szerepkört illetően is. Tanácsosnak lenni lehet jó, s rossz egyaránt, de ha olyan kérdéseket igyekszik felvetni (felvetetni) a tanácsos, amelyek a közösen meghatározott szintézis felé keresik a válaszokat, akkor ez nem rossz. Nyilván ez a szerepkör is másképp esne, ha többen volnánk. Ha sokjó értelemben vett tanácsos dolgozna a földrajztudományban. Miért nincs egyetemünkön és főiskoláinkon kétszer-háromszor több fiatal oktató-kutató gyakorlónok, mint idősebb. Szakmánk tudományos piramisának csak csúcsa van, utánpótlása nincs. De ennek saját eszmerendszere sincs. Mert tényleg lehet geográfusként egyetemet végezni úgy, hogy Mendöl Tibor nagyívű szintéziséből legalább szemelvényeket olvasna egy hallgató. De modern szemléletű, a tárgyat igazán vonzóvá tevő egységes egyetemi tankönyvek sincsenek. Igaza van Beluszky Pálnak, „olyan geográfia” ma nincs, mert lemondott arról az eszmerendszerről, újat pedig nem hozott helyette.

Miután személyesen is említett a magánjelentésében Beluszky Pál, végül hadd emlékeztessenek arra a helyre én is. A Kubai Tudományos Akadémia Földrajzi Intézetében 100-nál több főállású geográfus dolgozik (az persze már más kérdés, hogy min). A Havannai Egyetemen 35–40 évnél fiatalabb, többségében minősített tettere kész geográfus tanár, kollega irányítja, vezeti az egyszakos földrajzos képzést: a kétéves általános alapvetést, majd a földrajznak legalább 15 ágát 4-5 hallgatóval műhelymunkában. Gondolatmenetükben, metodikájukban a legmodernebb nyugati és keleti módszereket igyekeznek ötvözni.

A mérlegkészítést — műveket, irányzatokat, kezdeményezéseket együttvéve tényleg el kellene tehát végezni. A legnehezebb lesz a helyzet az „udvari tanácsosság” ügyében. De Cholnoky Jenő azt mondta: „a matematika a tudományok királya, a földrajz pedig a királynője”. Legyünk tehát a királynő udvari tanácsosai, inkább...

CSÉFALVAY ZOLTÁN:

A SZOCIÁLGEOGRÁFIA TÁRSADALOMRAJZA

I.

A hagyományos geográfia¹ már több évtizede halott. A térbeli tájékozódás igényéből az antikvitásban tudománnyá szerveződött geográfia a II. világháború óta története legnagyobb válságát, és egyben folytonos megújulási kísérleteit éli. Ez a tudomány mindig akkor virágzott, amikor valamely hatalomkoncentráció, vagy annak csu-